

М. А. Однороз,

к. е. н., доцент, докторант відділу теорії економіки і фінансів, Науково-дослідний фінансовий інститут ДНУ "Академія фінансового управління" Міністерства фінансів України, м. Київ

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОБІЗНЕСУ

М. Odnorog,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Doctoral student Department of theory of Economics and Finance, Scientific-research financial Institute State educational-scientific institution "Academy of financial management"

INSTITUTIONAL APPROACH TO THE FORMATION OF INNOVATIVE SYSTEM OF STATE REGULATION OF AGRIBUSINESS

У статті удосконалено інструментарій державного регулювання аграрного бізнесу за відповідним його поділом на інструменти. Досліджуються системоутворюючі фактори, що визначають ефективність функціонування агробізнесу. Представлено результати моніторингу та аналізу формування інституціональних підходів. Обґрунтовано пріоритетні напрямки формування і розвитку систематизуючих інститутів аграрного ринку. Зроблено висновок про те, що незважаючи на невідповідність окремих правил імперативам зовнішнього середовища, основу державного і підприємницького партнерства формують закони, відомчі акти та інші нормативно-правові акти органів влади. Без урахування визнання пріоритету інститутів-правил вибір напрямів формування системи державного регулювання агробізнесу, адекватних потребам підприємницьких організацій і імперативам СОТ, виявляється проблематичним. Приведення теоретичних знань у відповідність з практичними проблемами, що накопичилися у сфері взаємодії влади та агробізнесу, припускає закріплення визначальної ролі за нормативними актами.

The article was improved instruments of state regulation of agrarian business with the appropriate its division into tools. Examines the strategic factors that determine the efficiency of agribusiness. The results of monitoring and analysis of institutional approaches. It justifies priority directions of formation and development of systematizing institutions of the agricultural market. It is concluded that despite the inconsistency of individual rules to the imperatives of the external environment, the basis of state-private partnership form laws, departmental rules and other normative legal acts of the authorities. Excluding the recognition of the priority of institutions-the rules, the choice of directions of formation of system of state regulation of agribusiness, adequate to the needs of business organisations and the imperatives of the WTO, is problematic. Bringing theoretical knowledge in line with practical problems that have accumulated in the sphere of interaction of power and agribusiness, involves the fixing of the decisive role behind the regulations.

Ключові слова: інституціональний підхід, державне регулювання, агробізнес, владні і підприємницькі структури, формальні правила, виробничий і торговий протекціонізм.

Key words: an institutional approach, government regulation, agribusiness, government and business structures, formal rules, production and trade protectionism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Узагальнення існуючих підходів до формування системи державного регулювання агробізнесу вказує на відсутність єдиної думки вчених щодо його функцій, механізмів і інструментів. Однак дослідники висловлю-

ють згоду з тим, що при використанні неефективних інститутів-правил суб'єкти аграрного підприємництва переходять в розряд беззбиткових структур з істотними матеріальними і нематеріальними затратами. Як наслідок, у галузях рослинництва і тваринництва відбу-

вається розширення фізичних розмірів комерційних господарств, що супроводжується зменшенням їх реальних доходів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У наукових дослідженнях Б. Губського, Л. Мельника, І. Михасюка, О. Могильного, Г. Мостового, В. Радченка, П. Саблука, В. Ситника, О. Шпичака значна роль відводиться механізмам і формам державного регулювання агробізнесу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування інституціонального підходу до формування інноваційної системи державного регулювання агробізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Абсолютна більшість держав у світі розглядає агробізнес і продовольчий ринок як систему, не здатну до повного саморегулювання і потребує підтримки для компенсації неминучих витрат галузі в ринкових умовах. Розмір цієї плати в окремих країнах сягає 70% вартості продукції сільського господарства.

Крім стратегічної ролі агробізнесу в забезпеченні продовольчої безпеки, він є основою сільських поселень, що відтворюють природне середовище та національні ландшафти, народні традиції і спосіб життя. Специфіка галузі полягає в просторовій розпорошеності, що розглядає сільське господарство і продовольчий ринок як систему не здатну до повного саморегулювання і потребує підтримки для компенсації неминучих витрат галузі в ринкових умовах. Розмір цієї плати в окремих країнах сягає 70% вартості продукції сільського господарства.

Збільшується кількість аргументів регулюючої ролі держави. Крім стратегічної ролі сільського господарства в забезпеченні продовольчої безпеки, агробізнес є основою сільських поселень, що відтворюють природне середовище та національні ландшафти, народні традиції і спосіб життя [1, с. 498]. Специфіка галузі полягає в просторовій розпорошеності виробництва, більш високому органічному складі капіталу, сезонності робіт, різноманітні форм діяльності. Різниці в термінах витрат і отримання продукції досягає в рослинництві 10—12 місяців, у тваринництві — двох років і більше.

В аграрній сфері виявляється нездатність ринку забезпечити виробництво важливих благ в необхідних обсягах, усувати зовнішні екстерналії і протистояти монополії переробників і торгівлі [2, с. 134]. Недосконалість ринку нейтралізується створенням відповідних інституціональних структур і участь держави у вирішенні проблем.

Однак ефективність держави як регулятора агробізнесу пов'язана не тільки зі збільшенням компенсуючого впливу та оптимізації використовуваних інструментів і методів. По-перше, для створення не тільки "великого", але і "сильного" державного регулювання необхідно виробити єдині критерії оцінки ефективності використання коштів держпідтримки та посилити контроль за їх цільовим використанням.

По-друге, пояснення причин кризи тільки провалами ринку та обґрунтування таким чином необхідність розширення державного втручання не цілком коректні. Існує загроза просування групових інтересів шляхом підміни понять (замість провалу держави — провал ринку). Тому важливо зруйнувати стереотип сприйняття державного втручання як єдиного способу подолання кризи.

Державне втручання в економіку не є єдиним способом подолання "провалів" ринку. Крім нього, спектр альтернативних інституціональних схем галузевого регулювання агробізнесу включає в себе режими саморегулювання (делегованого і добровільного). Добровільне саморегулювання передбачає встановлення і

підтримання правил суб'єктами галузі без якого-небудь схвалення або спеціального захисту з боку держави (за винятком загальних норм контрактного права або норм, що належать до об'єднань господарюючих суб'єктів).

Світовий досвід показує, що дані режими в ряді випадків можуть ефективно доповнювати, а іноді і замінити державне регулювання, забезпечуючи зниження державних витрат, велику гнучкість і краще врахування інтересів учасників ринку [3, с. 126]. До таких випадків відносяться здатність бізнесу створити правила, що відповідають суспільним інтересам, і здатність ефективно контролювати дотримання цих правил.

Зазначена проблема розглядається дослідниками як у векторі коригування діючих, так і в напрямку освоєння нових правил фінансової підтримки агробізнесу з боку органів наділених владними повноваженнями. В зарубіжній літературі виділяються наступні основні завдання інституціоналізації аграрного підприємництва: використання законів, що забезпечують продовольчу безпеку тих чи інших країн та імплементація нормативних актів, які сприяють досягненню паритету цін на продукцію промисловості і сільського господарства. Аналіз показує, що структура державного регулювання агробізнесу складається з механізмів та інструментів, які вимагають застосування формальних інститутів. Залежно від виду підприємницької діяльності господарств ці механізми й інструменти можуть застосовуватися органами влади як у сільськогосподарському секторі, так і в торговельній сфері АПК. При стимулюванні виробничого підприємництва держава закріплює порядок їх використання в конкретних інституціональних установах. Дані установки вимагають реалізації правил доповнення матеріальних витрат суб'єктів підприємницької діяльності видатками бюджетів держав, які є учасниками СОТ.

Необхідність державного і підприємницького партнерства в цьому процесі пояснюється обмеженими ресурсами сільськогосподарських товаровиробників [4, с. 10]. У зв'язку з цим, функція інституціоналізації аграрного підприємництва виявляється найбільш затребуваною в умовах ринкових перетворень. Безумовно, це теоретична проблема, але її практичне освоєння базується на основі інституціональних змін, які передбачають коригування нормативних актів для забезпечення переважної підтримки ефективно функціонуючих підприємницьких структур. Зіставна оцінка їх концептуальних ідей дозволяє сформулювати висновок про те, що взаємозалежність саморегулювання комерційних господарств та координація їх діяльності з боку органів влади ґрунтується на зміні формальних правил, що справляють вплив на процес виробництва та обміну матеріальних благ.

Застосування державою інструментів, які доповнюють самореалізацію економічних відносин, що складаються між постачальниками засобів виробництва для сільського господарства та суб'єктами аграрного підприємництва, сприяє позитивному впливу формальних інститутів на розвиток господарської підприємливості та ініціативи. Водночас освоєння правил, що замінюють регулюючий вплив підприємницьких структур, які функціонують у виробничій сфері, може викликати розпорошення бюджетних коштів. У силу цього, формування інноваційної системи державного регулювання агробізнесу має відбуватися на інституціонально-доповнюючій основі, що передбачає встановлення партнерських відносин держави з індивідуальними підприємцями, селянськими (фермерськими) господарствами та сільськогосподарськими організаціями. Проблему поєднання ринкових механізмів з інструментами державної підтримки аграрного підприємництва слід вирішувати за рахунок застосування правових норм, які відповідають загальноцивілізаційним традиціям ринкового товарообміну. Такий висновок вказує на інституціональну основу державного і підприємницького партнер-

ства, яку формують нормативні та індикативні акти. В аспекті взаємовідносин з сільськогосподарськими організаціями державний інтерес визначають можливості зростання виробництва продовольства, що відправляється на експорт.

Цей інтерес проглядається в економічно розвинених країнах, що використовують результати функціонування високоприбуткових виробничо-комерційних структур при розробці проектів програм державної підтримки агробізнесу. На їх основі здійснюється переважний протекціонізм бізнес-формувань, які, на відміну від дрібних і середніх за фізичними розмірами суб'єктів, характеризуються високим ступенем концентрації виробництва. Дані формування розширюють свої конкурентні переваги на макро-, мезо- і мікрорівнях, оскільки владні організації реалізують свої регулюючі дії в напрямку пріоритетної підтримки великих підприємницьких організацій. По мірі освоєння цих впливів в сільському господарстві відбувається "сепарація позитивних елементів і тенденцій, закріплення досягнутого і формування перспектив послідовного зростання".

У торговельній сфері АПК держава сприяє обмеженню монопольного права переробних підприємств на встановлення низьких цін на аграрну сировину і продовольство [5, с. 23]. Оцінка ефективності формальних інститутів, що застосовуються органами влади, визначається їхніми можливостями сприяти сталому зростанню господарств та мають підприємницький статус. Ці можливості дозволяють розширювати економічні розміри суб'єктів аграрного підприємництва і базуються на використанні інституціональних заходів, що застосовуються в цивілізованих країнах. Проблема самокоординації агробізнесу та його державної підтримки, по суті справи, ґрунтується на реалізації відносин обміну матеріальними і нематеріальними послугами. Досягнення відповідності між попитом і пропозицією продукції суб'єктів аграрного підприємництва неможливо забезпечити без застосування законів та підзаконних актів, указів, постанов і регламентів.

Аналіз передумов державного регулювання агробізнесу показує, що процес проектування та імплементації формальних правил повинен відбуватися в напрямках розробки і освоєння програм підтримки структур, що функціонують у галузях рослинництва і тваринництва. Органи виконавчої влади регіонів можуть визначати перспективи реалізації інструментів протекціонізму комерційної діяльності підприємницьких організацій. Вони володіють оперативною інформацією про стан регіональних ринків аграрної сировини, що вказує на необхідність розвитку ринкової інфраструктури АПК. Для підвищення стійкості індивідуальних підприємств, селянських (фермерських) господарств і сільськогосподарських організацій на організованих ринках аграрної сировини держава може застосовувати не лише нормативні, але й індикативні акти. Головним завданням приписів, які мають рекомендаційний характер, виступає задоволення потреб суб'єктів аграрного підприємництва за межами виробничої сфери АПК. До їх складових можуть бути віднесені: формування інформаційної бази для господарств підприємницького типу; підготовка методик розрахунку нематеріальних витрат сільгосптоваровиробників; розробка типових положень про участь комерційних господарств у проведенні державних закупівель продовольства. З метою ефективного використання матеріальних ресурсів органи влади повинні застосовувати інструменти, що впливають на величину витрат індивідуальних підприємств та підприємницьких структур. Щоб уникнути втрат продукції аграрного походження і в цілях прискорення обороту продовольчих товарів владні інстанції можуть впливати на зміну структури витрат, що формуються в галузях рослинництва і тваринництва і впливати на величину нематеріальних витрат суб'єктів підприємницької діяльності.

Як видно, участь органів влади у формуванні господарських витрат виступає основною функцією державного регулювання агробізнесу. Вона реалізується в напрямах виробничого і торгового протекціонізму комерційних господарств і об'єднує інструментарій прямого та непрямого впливу держави на розвиток аграрного підприємництва. За рахунок використання інститутів державної підтримки організацій, що функціонують у галузях рослинництва і тваринництва, владні структури викликають зростання господарської прибутковості по відповідним видам аграрної сировини і продовольства. Для їх ефективного освоєння органи влади використовують кошти бюджетів, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності індивідуальних підприємств і бізнес-формувань.

ВИСНОВКИ

Через посередництво нормативних та індикативних актів держава створює таку ситуацію, в якій формальні зв'язки витісняють неефективні традиції організації підприємницької діяльності. Незважаючи на невідповідність окремих правил імперативам зовнішнього середовища, основу державного і підприємницького партнерства формують закони, відомчі акти та інші нормативно-правові акти органів влади. Без урахування визнання пріоритету інститутів-правил вибір напрямків формування інноваційної системи державного регулювання агробізнесу, адекватних потребам підприємницьких організацій і імперативам СОТ, виявляється проблематичним. Приведення теоретичних знань у відповідність з практичними проблемами, що накопичилися у сфері взаємодії влади та агробізнесу, припускає закріплення визначальної ролі за нормативними актами.

Література:

1. Бугіль С.Я. Організаційні особливості агропромислової інтеграції / С.Я. Бугіль // Вісник Львів. держ. аграр. ун-ту: Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 496—500.
2. Гриненко С.П. Логістичний напрям розвитку інтегрованих формувань в агробізнесі / С.П. Гриненко // Економіка АПК. — 2007. — № 9. — С. 132—136.
3. Губенко В.І. Реалізація експортного потенціалу АПК України в умовах глобалізації світової економіки / В.І. Губенко // Економіка АПК. — 2005. — № 10. — С. 124—129.
4. Кристальний О.В. Формування системи державної підтримки розвитку агропромислового виробництва в Україні // Економіка АПК. — 2005. — № 7. — С. 8—14.
5. Ситник В.П. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні / В.П. Ситник // Економіка АПК. — 2006. — № 2. — С. 19—29.

References:

1. Bugil', S. Ja. (2004), "Organizational characteristics of agricultural integration", Visnyk L'viv. derzh. agrar. un-tu: Ekonomika APK, vol. 9, pp. 496—500.
2. Grynenko, S. P. (2007), "Logistics development direction of integrated units in agribusiness", Ekonomika APK, vol. 9, pp. 132—136.
3. Gubenko, V. I. (2005), "Implementation of export potential of AIC of Ukraine in conditions of globalization of the world economy", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 124—129.
4. Krystal'nyj, O. V. (2005), "The formation of the system of state support of development of agroindustrial production in Ukraine", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 8—14.
5. Sytnyk, V. P. (2006), "The formation and implementation of state policy for the development of material-technical base of agriculture in Ukraine", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 19—29.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2018 р.